

U bvelaphanda na agirokholodzhi na sisiteme ya vhalimi ya u langa mbeu ngei Limpopo

MUTANGANO WA U NETSHEDZA MAFHUNGO, MAY 2020

Kha nyambedzano dza nga ha sisiteme ya vhalimi ya u langa mbeu na agirokholodzhi, dzo farelwaho Acornhoek, Limpopo nga 20-22 Phando 2020, vhalimi na madzangano a u tikedza vho zwi bvisela khagala uri vha khou tōda u vhona thikhedzo khulwane u bva kha muvhuso na kha mbekanyamaitele kha zwa agirokholodzhi na sisiteme ya vhalimi ya u langa mbeu, uri vha do shumisana kha u amba na muvhuso kha fhungo ili, na uri vha do bvelaphanda na u shuma nga nungo dzothe nga kha vhuṭumani vhuswa ho vhumbiwaho kha nyambedzo idzi. Linwalo lothe li netshedza manwedzo a nyambedzano dza ndeme dzo farwaho kha Nyambedzano dze dza vha hone, fhedzi ri do thoma nga zwipikwa zwa ndeme zwine zwa khou tea u itwa zwo bvaho kha u haseledza he ha vha hone.

Zwipikwa zwa Ndeme zwino tea u Khwiniswa

Vhathu vho shelaho mulenzhe vho tenda uri idzi ndi nyambedzano dza u thoma- dzine dzo swikelela zwinzhi. Uri zwithu zwi dzule zwi tshi khou tshimbila zwavhudi ndi zwa ndeme uri hu lavheleswe kha maga a u thoma a ndeme. Vhathu vho shelaho mulenzhe vho topola masia maṅa a ndeme ane a khou tea u khwiniswa:

1. U fhaṭa Vhukoni

Sa tshipiḁa tsha u khwaṭhisa tshumisano, vhukoni vhu tea u khwiniswa kha mafhungo a kwamaho sisiteme ya vhalimi ya u langa mbeu na agirokholodzhi:

- U khwaṭhisa ndivho ya u ṭumana hune ha vha hone vhukati ha sisiteme ya vhalimi ya u langa mbeu, agirokholodzhi, tshanduko ya kilima na sisiteme ya zwiliwa, u itela u khwaṭhisa mbekanyamushumo dza u tikedza vhalimi.
- U khwaṭhisa ndivho ya thekhinolodzhi kha zwa mbeu: sa tsumbo, phambano na u fana vhukati ha mbeu yo tou sikwaho (hybrid), mbeu yo no bvedza mbeu ya vhukuma (open pollinated variety) (OPV), oganiki, zwa sialala, mbeu ya kale na kale na yapo, ndila dzo khwaṭhaho dza u dzudzanya mbeu u itela u dzi tsireledza kha zwifheṭi (zwa mupo zwi tshi vhambedzwa na dzikhemikhaḁa). Hezwi zwi do ita uri vhalimi vha khwinise ndango ya u bvedza mbeu kwayo ho teaho, u itela u kona u pfesesa mbeu ine vha i wana kha muvhuso, na u bvisela khagala tḁoḁea dzavho.
- U pfumbudza kha u langa mbeu: u vhulunga, u bannga/ u vhea maḁuluni, uri vha nga kaṅa hani mbeu dzo fhambanaho (u bva kha mbeu u ya kha miroho).
- Vhalimi vhothe vha tea u gudisana nga ha agirokholodzhi na u vhulunga mbeu. U kuvhanganya ndivho na maitete a u shumisa/uḁa: u kovhelana ndivho ya u bika zwiliwa zwa sialala, sa tsumbo. Hezwi zwi dovha zwa ṭumana na u divhadza tshitshavha nga ha zwiliwa, u ita uri tshitshavha/vharengi vha shele mulenzhe kha nyambedzano na mishumo yo no itwa.

2. Vhatikedzi

Tshigwada tsha vha imeleli tsho thomiwa mathomoni uri tshi tshimbidzwe nga Dzangano la Madi na Mveledziso ya Vhupo ha mahayani (AWARD). Hetshi tshigwada tsha vhatikedzi tsho hweswa zwitevhelaho:

- U bvedza tshitatennde tsha u sumbedza vhuimo ho imiwaho khaho kha nyambedzano.
- U shumisa hetshi tshitatennde u itela u divhadza mutangano na Muhasho wa Limpopo wa Vhulimi na Mveledziso ya Vhupo ha mahayani (LDARD), u amba hafhu na vhaofisiri vha muvhuso nga ha maitete a vundu na u vhiga mvelelo/mawanwa a nyambedzano.
- U tevhelela vha LDARD malugana na thikhedzo ya vhalimi vha agirokholodzhi.
- U bvedza maitete ane a do ita uri hu dzule hu na vhudavhidzani na muhasho wa vundu malugana na mbekanyamaitele.
- U davhidzana na muhasho nga ha u shumisa shango lo tetshelwaho mveledziso ya zwikeili zwituku zwa oganiki/ mveledziso ya /oganiki/ agirokholodzhikhala.
- U dzingiya ndila dza u vala livhaka line la vha hone kha mbekanyamaitele vhukati ha vhalimi vha zwikeili zwituku na muvhuso.

3. Ndowendowe

- Ho vha na u tendelana uri musi uyu mushumo une vundu la khou ita u tshi khou bvelaphanda, mushumo munzhi une vhathu vha khou ita u tea u bvelaphanda, na uri ngudo dzo wanalaho kha hedzi nyambedzano dzi tea u katelwa kha mushumo wonoyo.
- Vhushaka ho sikwaho kha nyambedzano vhu tea u bvelaphanda nga kha ndowendowe.
- U sedzulusa ndila dza u fara mitangano yapo nga ha mbeu.

4. Nyandadzamafhungo

- Vhathu vhane vha khou shela mulenzhe vho tendelana uri vha do ya kha pulatifomo dzo fhambanano uri vha kovhelane mafhungo na vhaṅwe.
- U bvedza matheriala a vhudavhidzani u itela u kovhelana, u guda na u divhadza.
- U shumisana na vha nyandadzamafhungo u itela u divhadza nga ha zwithu kana mishumo ine ya khou itwa.

MAIPFI A VHALIMI

“Arali vha shela mulimo kha mbeu, vha khou shela mulimo kha zwiliwa. Vha khou shela mulimo zwimela na u khakhisa sisiteme ya zwiliwa- arali vha si na ḁaka, ri khou divhulaya nga kha sisiteme ya zwiliwa.”

MPHATELENI MAKUALULE

Mavhalaanngwe

U bva nga 2015 Senthara ya Afrika ya bayodaivesithi (ACB), na madzangano a tshitshavha, vho fhindula kha mulevho wa mvetamveto mbili dza mulayo dzo itelwaho u dovha u tikedza sekhithara dza u bvedza mbeu dza mbambadzo dza zwiikeili zwi hulwane. Khombo khulwane yazwo ndi ya uri dzi nga ita uri u vhulunga, u tshintshana na u rengisa ha mbeu nga vhalimi vha zwiikeili zwi tuku zwi vhe mulandu. Milayotibe yo phasiswa ya vha mulayo mafheloni a 2018 sa Mulayo wa Pfanelo dza u Bvedza Zwimela (Plant Breeders Rights Act) na Mulayo wa u Khwinisa Zwimela (Plant Improvement Act). Milayotibe yo Phasiswa mafheloni a 2018 sa Mulayo wa Pfanelo dza u Bvedza Zwimela na Mulayo wa u Khwinisa Zwimela. Mvelaphanda ya ndeme ndi ya uri Muhasho wa zwa Vhulimi zwa zwino u khou shuma na zwithu zwi songo katelwaho kha milayo ya vhalimi vha zwiikeili zwi tuku vhane vha khou tshintshana kana u rengisa mbeu u swika kha tshikalo tsho tiwaho.

Hezwi ndi zwa ndeme, fhedzi ngoho ndi ya uri u phasiswa ha Milayo zwi shumbedza ndeme ine ya khou bvelaphanda ine muvhuso wa netshedza sekhithara ya vhalimi vha mbambadzo vha zwiikeili zwi hulwane, musi tsho tsho ya vhalimi vha zwiikeili zwi tuku, na u shandukisa sisiteme yashu ya zwi liwa kha nyimele ya ndala yo diphaho maanda, tshanduko ya kilima na u xeelwa nga bayodaivesithi, zwi tshi khou dzula kha fureimiweke ine ya vhona mbambadzo sa yone tsumbo i yothe ya mvelaphanda.

Vhulimi ha ndowetshumo (industrial) vhu nga si lalame lwa tshifhinga tshilapfu. Zwo ralo ri tea u pfulutshela kha sisiteme ya agirokholodzikhala u itela u bvedza sisiteme ya zwi liwa dzine dza shuma na mupo (u fhirisa u lwa nawo) na ndeme ya mutakalo wa vhatu na vthuthi. Tshipiqa tshihulwane tsha agirokholodhi ndi mbeu dzo fhambanaho, zwine zwa ita uri huvhe na bayodaivesithi kha zwibvedzwa, u kongelela kilima, na pfushi yavhuji.

U tikedza sisiteme ya vhalimi ya u langa mbeu na agirokholodhi zwi khou dzhielwa ntha zwi tshiya nga madzangano a tshitshavha, vhaiti vha tsho diso, madzangano a vhalimi na vha nwe vhaiti vha mbekanyamaitete. Ro sedza zwothe hezwi, ACB yo vha na nyambedzano u mona na vundu lothe la Limpopo nga Fulwana 2019.

Hothe-hothe ho vha na thendelano ya tsho tsho ya u dzudzanya pulatifomo ya u dzulela u kovhelana tshenzhemo na ndivho vhukati ha vhatu vha kwameaho nga ha sisiteme ya vhalimi ya u langa mbeu na agirokholodhi na uri ri zwi isa hani phanda, ho katelwa u sika thikhedzo khulwane ya muvhuso kha zwithu zwine vhalimi vha khou zwithoma. ACB na AWARD vho fara mutangano wa nyambedzano wa vundu nga ha sisiteme ya vhalimi ya u langa mbeu (Farmer managed seed systems) (FMSS) na agirokholodhi nga 20-22 Phando 2020. **Wo tanganya vhalimi, madzangano a u tikedza na vhaimelile u bva kha muhasho wa vhulimi wa vhukati, wa vundu na muvhuso wapo kha nyambedzano iyi.**

Zwipikwa zwa nyambedzano zwo vha zwi:

- U sumbeza nyimele ya sisiteme ya vhalimi ya u langa mbeu kha vundu la Limpopo.
- U pfesesa zwinzhi, zwi khala na vhukondi kha FMSS ngei Limpopo, zwi kwamaho tshanduko ya kilima, maqi, bayodaivesithi, na fureimiweke dza lifhasi na kha shango lashu.
- U guda na u gudisana kha maitete a kwamaho sisiteme ya vhalimi ya u langa mbeu.
- U amba na vhaimelile vha muvhuso nga ha tsho tsho khulwane na zwipikwa zwi kwamaho mushumo wa muvhuso kha u tikedza sisiteme ya vhalimi ya u langa mbeu na agirokholodhi.
- U bvedza mbekanyamushumo yo tanganelanaho ya u thoma ya u shuma kha fhungo la sisiteme ya vhalimi ya u langa mbeu na agirokholodhi.

Hoyu mutangano u na mvelelo dza u hasedza he ha vha hone kha nyambedzano idzi, sa linwalo la u endedza mushumo wo tanganelanaho u itela u thusedza thikhedzo ya u engedza sisiteme ya vhalimi ya u langa mbeu na agirokholodhi kha vundu la Limpopo, na Afrika Tshipembe.

MAIPFI A 'VHALIMI'

“Musi hu tshi khou itwa nyambedzano ro kona u wana tshenzhemo dza mu nwe na mu nwe dza duvha na duvha. Ri khou guda zwine zwa khou itea nga u tavhanya. Nthani ha uri muthu muthihi a ime a ri gudise, ro guda kha tshenzhemo dza rine vha ne. Hezwi zwo ita uri ri gude nga u tavhanya, nthani ha uri ri vhe na muthu muthihi avhe ene ane a vha na thandululo.”

U SHELA MULENZHE HA VHALIMI

Sisiteme ya vhalimi ya u langa mbeu, agirokholodzhi na sisiteme ya zwiliwa.

Sisiteme ya vhalimi ya u langa mbeu ndi hedzo sisiteme dzine vhalimi vhaṭuku vha vhulunga, u lima-hafhu na u tshintshana mbeu u bva kha khaṅo yo fhiraho.

Kha hedzi sisiteme, vhalimi vhaṭuku vha khou shuma kha u bvedza, u nanguludza, u langa, u tshimbidza, u bannga na u vhulunga mbeu. U kovhelana mbeu, u tshintshana na u khwinisa mbeu nga vhalimi vhaṭuku zwo ita uri hu vhe na mbeu na zwiliwa zwo fhambanaho.

U ita zwithu zwo fhambanaho ndi zwa ndeme kha u thusa vhalimi uri vha kone u tshila na tshanduko dza kilima, dzine dza nga gomelelo la tshifhinga tshilapfu. Zwi dovha zwa netshedza pfushi yo balantsaho kha vhatu na zwipuka, u nonisa mavu, nahone ndi tshipiḁa tsha ndeme tsha sisiteme ya mveledziso ya agirokholodzhi.

Nyambedzanoyo kwhaṭhisa u lavheleswa ha sisiteme ya vhalimi ya u langa mbeu nga u haseledza nga ha uri u vha na mbeu dzo fhambanaho ndi zwa ndeme hani kha zwa pfushi na sisiteme ya zwiliwa ya tshifhinga tshilapfu, ndeme ya u lima zwiliwa zwo fhambanaho kha tsimu nthihi, na uri u amba nga ha mbeu a zwi fhambananyi na u amba nga ha zwiliwa zwine ra zwi isa mivhilini yashu. Hezwi zwi dovha zwa amba uri sisiteme ya vhalimi ya u langa mbeu ndi maitete a mvelele, nga u fhaṭulula ndivho na maitete a kwamaho zwiliwa na mbeu- “Ndivho i khou xela, ndango ya zwiliwa i khou ngalangala.”

Khaedu dza mbeu na Zwikhala

U isa phanda sisiteme ya vhalimi ya u langa mbeu na agirokholodzhi ndi mushumo wa ndeme. Zwi a ṭangana na khaedu, fhedzi hu na zwikhala. Dzwiṅwe dza khaedu dzo sumbedzwaho dzine ra tea u dzi dzhiela nṭha dzi katela:

- Tshanduko ya kilima i khou ita uri u bvedza/lima zwi konḁe. Zwi ḁo ṅana Limpopo, nahone zwi ḁo konḁa u bvelaphanda na u lima zwimela zwine zwa nga mavhele. Zwo ralo ri tea u amba nga ha u engedza mveledziso na ndivho ya mbeu dzapo na dzo ṭundiwaho u ri dzi ime vhuimoni ha mavhele.
- Vhalimi vhaṭuku kha nyambedzano vho amba uri vhone na vhalimi vhane vha vha kha tshitshavha tshavho zwa zwino vha wana mbeu dzavho kha zwiko zwo fhambanaho. Vhaṅwe vhane vha vha na vhuṭumani na madzangano ane a khou ṭuṭuwedza zwa oganiki vha wana mbeu dzaho kha mavhengele ane anga ‘Earthwise’ ane a rengisa mbeu dza oganiki, vhalimi vha a tshintshana mbeu, vhaṅwe vha renga kha vha rengisi vha zwiṭaraṭani; vhaṅwe vhalimi vha renga mbeu dzi sa ḁuri dzine dza rengiswa suphamakete. Khaedu khulwane malugana na mbeu ya vhalimi ya oganiki ndi u wana ndisedzo ya mbeu nga vhunzhi. Arali vhalimi vha tshi khou lima tsimu khulu, zwi a konḁa u wana mbeu nnzhi kha mbeu ye vha tou i vhulunga kana kha mavhengele ane a khou rengisa mbeu ya oganiki.
- Thikhedzo ya Muvhuso ndi ya u bvedza modele wa ndowetshumo ya zwa vhulimi na sisiteme ya mbeu (kha vha lavhelese zwinzhi afho fhasi).

Hu na dzulo nga tshifhinga tsha nyambedzano lo lavhelesa kha madzangano ane a khou kovhelana mushumo une vha khou ita u kwamaho zwa agirokholodzhi na mbeu ya mulimi. Zwi khagala uri hu na madzangano manzhi ane a vha na vhukoni. Mbudziso ndi ya uri mushumo washu ri u ṭumanya hani ri tshi ya phanda (sa kha u gudisana), u zwi ṭumanya na tshitshavha nga u angaredza hune khaedu hedzi dza khou ṭanganiwa nadzo, na u amba na avho vhane vha vha kha muvhuso uri vha pfelese hezwi zwithu khwine.

Lupfumo lwa vhukoni kha madzangano a vhalimi na madzangano a u tikedza zwikatela:

- U vhulunga mbeu na u bannga
- U ita uri mavu a none nga ndila ya mupo tsumbo. Ndila dza u shumisa zwithu zwo siṅaho na manyoro
- U bvedza mishonga nga zwimela
- U vha na tshifhinga tshine vhalimi vha ṭana mbeu na u tshintshana mbeu
- Sisiteme ya u shela mulenzhe i dzudzanyiswa hani (Participatory Guarantee Systems) (PGS) hune vhalimi vhane vha khou tama u rengisa zwiliwa zwa agirokholodzhi na zwo bvedzwaho lwa oganiki vha shuma na vhashumisi/vharengi u itela u vhone uri zwibvedzwa ndi zwa oganiki zwavhukuma.
- Ndivho yapo ya ndeme ya pfushi na mishonga ya zwiliwa na zwimela
- U sika khalenda ya ekhologi- ndila ine ya ḁisa ndivho yapo na ya mupo na zwithu zwi kwamaho u bvedza zwiliwa
- ṭhoḁisiso ya mbekanyamaitete na thikhedzo
- Mveledziso ya tshitshavha
- Mavu na u mavu- ndi zwa ndeme kha u pulana sisiteme dza mbvedziso dza agirokholodzhikhala na dzo ṭanganelaho
- U ṭumana vhukati ha maḁi, tshanduko ya kilima, bayodaivesithi na zwa vhulimi
- Muvhuso wo tikedza mveledziso ya mbeu ya tshitshavha, nahone muimeleli wa muvhuso o sumbedza uri u tikedza mveledziso ya mbeu dza oganiki na zwiṅwe zwibvedzwa ndi tshikhala tshine tsha nga lavheleswa

“Muvhuso u dzula wo luga na u ḁilugisela u shuma na vhalimi. Ndi zwa ndeme hafhu uri hu vhe na pulatṭifomo ine zwigwada zwa vhalimi zwa ḁo amba na muvhuso khayoy”

Tshiimo tsha Thikhedzo ya muvhuso

Vhaimleli vha no bva kha muvhuso wa vhukati, wa vundu na muvhuso wapo vho vha tshipiḡa tsha nyambedzano vha shelamulenzhe kha nyambedzano na vhalimi. Vho sumbedza u ḡiimisela u thetshesela, u guda na u ambedzana na vhalimi. Vhalimi vho amba na muvhuso nga ha khaedu dzine vha ḡangana nadzo:

- U shaea ha thikhedzo kha vhalimi vha zwikeili zwiḡuku
- Thikedzo i songo teaho, sa u ḡetshedza mbeu dzine vhalimi a vha ngo dzi humbela, na thikhedzo ya vhullimi vhu si ha oganikia u fhirisa ya agirokholodzhi
- U sa kona u swikelela mbeu ya oganiki na mbeu yapo
- U shaea ha thikhedzo kha vhalimi vhaḡuku uri vha ḡiitele sisiteme yavho ya u langa mbeu
- Muvhuso (nga maanḡa Muvhuso Wapo nga kha mbekanyamushumo ya Mveledziso Yapo ya Ikonomi (LED)) i nga a i dzhieli nḡha ndeme ya vhalimi vhaḡuku kha u ḡetshedza tsiredzo ya zwiliwa Afrika Tshipembe, na uri , arali vho tikedzwa zwavhuḡi vha vha vho tikedzwa hani, nga kha u dzhenelela kha mimaraga yapo n.z., vha nga shelamulenzhe nga nḡila khulwane

LDARD yo zwi bvisela khagala uri vho ḡiimisela u khwinisa tshumisano na vhalimi vhaḡuku. Sa tsumbo, vho tikedza vhalimi vhaḡuku kha u andisa mbeu nahone vho ḡiimisela u shuma na vhaḡwe vhalimi vhaḡuku kha fhungo ili. Fhedzi, vhalimi vhane vha khou shelamulenzhe vha kha ḡi pfa uri LDARD i kha ḡi vha yo sedza kha vhulimi hu si ha oganiki. Sa kha fhungo ḡa u andisa mbeu, mbeu dzi kha ḡi tea u nga idzo dzine dza bveledzwa kha sekhithara ya mbambadzo, dzo shelwa khemikhala, na u pakiwa nga nḡila yo teaho u itela uri dzi vhe dzo 'teaho' kha maraga.

U ya nga ha vhaimleli vha muḡanganoni vha LDARD, Muhasho u ḡetshedza vhalimi mbeu dze vhalimi vha dzi humbela. Fhedzi vhalimi vho sumbedza uri a si zwone zwine zwa khou itea khavho- zwa uri LDARD i anzela u ḡisa mbeu ine vha nga vha vho no dzhia tsheo ya uri vha ḡo ḡisa kha vhalimi, dzine kanzhi ndi zwimelwa zwiḡukuḡuku na, mavhele, ndi o shandukiswaho lwa dzhenethikhi. Hezwi zwi nga ḡumanywa nyana na sisiteme ya u renga zwithu zwinzhi. LDARD i tea u swikelela nomboro yo tiwaho ya u isa mbeu kha vhalimi, na u ḡisendeka kha khamphani khulwane dzine zwa zwino ndi dzine dzine dza kona u isa tshivhalo tshihulwane tshine tsha khou ḡoḡea.

Zwikhala zwa mishumo ya vhatu vha kwameaho

- Vhasheli vha mulenzhe vho zwi bvisela khagala kha nyambedzano uri hu na ḡoḡea ya u vha na nḡila yo leluwaho, hune muvhuso wa amba na vhalimi nga ha thodea dzavho dza mbeu, u bva kha ḡito ḡa agirokholodzhi, na sisiteme ya u renga na u phaḡaladza/phakhela mbeu zwi tea u shanduka. Muvhuso u tikedza vhalimi vhaḡuku kha ḡulu/bannga ya mbeu ya ha Gumbu kha u vhulunga mbeu ya sialala/ yapo, na pulane dza u shuma kha u dzi andisa. Hezwi zwi sumbedza khonadzeo dza zwikhala zwa u shuma na muvhuso vha tshi ya phanḡa u itela u guda nḡila dzire khagala dza u tikedza sisiteme ya vhalimi ya u langa mbeu.
- Musi muvhuso u tshi kha ḡi vha wo lavhelesa khandeme ya vhalimi vhahulwane vha mbambadzo u itela tsiredzo ya zwiliwa, vhasheli vha mulenzhe vho amba uri hu na zwikhala hune agirokholodzhi na sisiteme ya vhalimi ya mbeu ya nga tikedziwa. Nḡha ha izwi, agirokholodzhi na khonadzeo ya u shela mulenzhe zwiḡulwane kha mveledziso ya zwiliwa ya lushaka na u bvelaphanḡa ha ikholodzhi. Hu vha na thaidzo musu muvhuso u tshi tikedza tshumisano vhukati ha vhalimi vha mbambadzo na vhabveledzi vha zwikeili zwiḡuku nga kha u pfumbudzwa na dziḡwe nḡila dza u tikedza hune zwa vhalimi vha mbambadzo zwa langa mvelelo dza maitele.
- Yunithi ya Zwiko zwa Dzhenethikhi kha zwa Maanḡalanga a Mveledziso ya Zwimela kha Muhasho wa zwa Vhulimi wa Vhukati kha mushumo wa thikhedzo une wa itwa kha mbeu dza sialala na dzapo nga kha bannga ya mbeu ya tshitshavha na mbeu ya vhalimi na zwa zwiliwa. Hu na zwikhala zwa u khwaḡhisa u ḡumana vhukati ha hoyu mushumo na ndingedzo dza vundu kha sisiteme ya mbeu ya vhalimi.
- Pulane ya zwiko zwa Zwimela zwa Lushaka zwa Dzhenethikhi- Muhasho wa Lushaka wa zwa Vhulimi u na pulane ya u vhulunga zwithu zwo fhambanaho, ho katelwa mbeu, zwa vhulimi. Zwikhala zwi nga lavheleswa kha tshumisano vhukati ha madzangano a zwitshavha – muvhuso u itela u isa phanḡa na zwiḡwe zwipiḡa zwa pulane kha ḡa Limpopo.
- Madzangano a Muvhuso a tea u bvisela khagala mulaedza na vhuimo na u dzudzanya nga nḡila yo khwaḡhaho, u itela u isa mulaedza u pfalaho kha muvhuso uri vha zwi ḡivhe uri hu na thodea u bva fhasi/kha vhatu malugana na mbekanyamaitele na mbekanyamushumo dza u tikedza mveledziso ya agirokholodzhi na sisiteme ya mbeu.
- Muvhuso u tikedza hani tshitshavha malugana na mbeu zwo vhoḡhiwa nga milayo ya mbeu ine ya vha hone- ndi ngazwo mushumo u tshi tea u ḡumanywa na u lavhelesa-hafhu na u ita ndinganyelo ya milayo na mbekanyamaitele ho teaho.

www.acbio.org.za

13 The Braids Road, Emmarentia,
Johannesburg, 2195, South Africa
P O Box 29170, Melville, 2109
+27 11 486 2701

